



ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 90 (16548)

2002 чылдың
август 8,
четверг

Ат салган шагы 20.30

Садар өртээ 3 рубль.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

В.Ш.Оюунуң дугайында

1. Валерий Шагдыр-оолович ОЮНУ Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы албан-хүлээлгезин күүседиринден хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болур.

Кызыл хоорай. 2002 чылдың август 6. № 90

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызының албан-хүлээлгезин күүседир дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 2 кезээниң «ж» пунктузунга дүүштүр Дмитрий Калчанович ДОНГАКТЫ Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызының албан-хүлээлгезин күүседире-биле томуйлаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болур.

Кызыл хоорай. 2002 чылдың август 6. № 91.

Тыва Республиканың экономика сайыдының албан-хүлээлгезин күүседир дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 2 кезээниң «ж» пунктузунга дүүштүр Светлана Николаевна САПОВАНЫ Тыва Республиканың экономика сайыдының албан-хүлээлгезин күүседире-биле томуйлаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болур.

Кызыл хоорай. 2002 чылдың август 6. № 92

2002 чылда Республика хүнүн байырлаар дугайында

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының хуралы чапсарлааны-биле Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 3 кезээн удуртулга болдургаш, доктаадырым болза:

1. 2002 чылдың август 16-ны байырлалдың дыштаныр хүнү, а август 18-ти ажыл хүнү деп санаар.

2. Бо Чарлык ону албан езузу-биле парлаан хүнден күштүг болур.

Кызыл хоорай. 2002 чылдың август 7. № 95.

Тожу кожуунуң Тоора-Хем суурунун чагырга даргазының сонгулдаларын томуйлаарының дугайында

«Россия Федерациязының хамаатыларының сонгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 10 чүүлүнүн 1 болгаш 2 кезектерин удуртулга болдургаш, ДОКТААДЫРЫМ БОЛЗА:

1. Тожу кожуунун Тоора-Хем суурунун чагырга даргазының сонгулдаларын 2002 чылдың октябрь 20-де эрттирер кылдыр томуйлаар.

2. Бо Чарлык ону албан езузу-биле парлаан хүнден күштүг болур.

Кызыл хоорай. 2002 чылдың август 7. № 96

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазанда

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДҮРГЕН ЭДЕР

Тыва Республиканың Чазаның ээлчеглиг хуралы август 6-да болуп эрткен. Орта ниитизи-биле үжен хире айтырыгларны чугаалашкаш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

2002 чылдың январь-июль айларда Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлденин баш бурунгаар үндүрген түннелдеринин дугайында илеткелди ТР-ниң экономика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар С.Н. Сапова кылган.

Эрткен чылдың бо үезинге деннээрге, 2002 чылдың 7 айларында республиканың бүдүрүлгелери үлетпүр болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдеткенин, чоннуң амьдыралының деннели элээн бедээни, акша орулгазы өскенин илеткелчи демдеглээн. Оон-биле чергелештир четпестерге доктааган. Бо чылдың чеди айларында республика алдын тывыжынын, даг-дүгү, хевис бүдүреринин, хөмүр-даш казарынын, арага аймаа кударынын бердинген даалгаларын күүседип шыдаваан. Ол ышкаш кышка белеткелди, сонгу чүкке хамаарыштырган черлерге чүк сөөртүлгезин оожум темпилиг чорудуп турар. Моон чылдагааны-биле республика бодунуң орулгазын улгаттырарына шаптык-

таан. Бо четпестерни кыска хуусаада эдеринин талазы-биле шыңгы чугааны хуралга кылган.

Чазак хуралын башкарып эрттирип турган ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А.А. Мельников сөс алгаш, үстүнде айтырган четпестерни дүрген эдер даалгаларны ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Д.К. Донгакка, ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.И. Лавриненкога, ТР-ниң үлетпүр сайыдының хүлээлгезин күүседип турар В.О. Ооржакка, ТР-ниң энергетика, транспорт болгаш орук ажыл-агыйының сайыды С.В. Никоновка берген.

2002 чылдың январь-июль айларында Тыва Республиканың бюджетинин күүселдезинин баш удур үндүрген түннелдеринин дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Эрткен айларда республиканың бюджетинин күүселдези ниитизи-биле багай эвес чоруп турарын демдеглээн, үндүрүлгөр чыылдазында чет-

пестер, чедир шийтпирлет-тинмейн келген чүүлдер барын айтырган. Үндүрүг чыылдазын көвүдиринче кол кичээнгейни Чазак кежигүннери угландырган.

Дизельдиг электростанцияларнын ажылдап үндүрүп турар энергиязынын, ону канчаар чарыгдап, ажыглап турарын хынаанынын түннелдеринин дугайында хуралга сайгарып көргөн. Тожу, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл кожууннарда дизельдиг электростанциялар хей кывар-чаар материалдарны чарыгдап, ажылдап үндүрген энергиязын ажыктыг эвес ажыглап турарын хыналда илереткен. Оон аңгыда чамдык албан черлеринде, чурттакчыларнын бажыңнарында чеже хире электри энергиязын чарыгдаанын көргүзөр счетчиктер чок болуп турар. Бо четпестернин үнүп келген чылдагааннарын, ону эдеринин талазы-биле шыңгы чугааны Чазак кежигүннери кылган. Айтырыгны ам-даа ханы сайгарып көөрү-биле сонгаарлаткан.

ӨРТТҮҢ УРЖУКТАРЫН ЧАЙЛАДЫР

Тыва Республиканың Чазак Чөвүлелиниң хуралы дүүн, август 7-де, болуп эрткен. Эрзин кожуунун девискээринге болган өрттерниң чедирген когаралын дүрген чайладыр болгаш хып турар өрттерни өжүрер хемчеглер дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Эрзин кожуун чагыргазының даргазы А.Ч. Комбу аңаа дындагы кылгаш, май айдан эгелээп өрттер кожуунга улуг когаралды чедиргенин чугаалаан. Улуг хемчээлди тараан шөлдер, одарлар, арга-арыглар, 25 малчын кодан, 2 ег, 20 бода мал өрттенген болгаш өске-даа когаралды өрт чедирген. Өрттү өжүрер талазы-биле кожуун чагыргазы боттук хемчеглерни ап келген-даа болза, эки түннелдерни бербээн. Делгем девискээрлиг тайгалар өрттенип турарында ону өжүрери бергедээн. Ол ышкаш чаъс чагбааны, каан болуп турары орта емек болган, байдалды улам нарыыдаткан.

Өрттүң чылдагааны-биле сиген кезип алыр, мал одарладыр

черлер чок, чурттакчы чон биче эвес каража-когаралга таваарышкан. Ынчангаш Чазактын талазындан Эрзин кожуунга дуза, деткимче чедирерин ол дилээп.

Тыва Республиканың онза байдалдар болгаш хамааты камгалал талазы-биле сайыттың оралакчызы В.Д. Сириян, ТР-ниң ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитетинин даргазы С.В. Сапелкин олардан Эрзин кожуунда өрттер чүге мындыг берге байдалды тургусканын, ону чайладыр дээш кандыг хемчеглерни алганын ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак айтырган. Бо организациялар өрттү өжүрер дээш чамдык хемчеглерни алганын олар чугаалаан. Ындыг-даа болза, түннелдиг кылган

ажылдар эвээш болганындан өрттер уламчылавышаан. ТР-ниң Онза байдалдар яамызынын, ыяш ажыл-агый комитетинин бо талазы-биле чоруткан ажылын хуралга четпес деп үнелээн.

Эрзин кожуунун девискээринге болган өрттерниң чедирген когаралын дүрген чайладыр, чурттакчы чонга дуза чедирер болгаш хып турар өрттерни өжүрер хемчеглерни айтырган доктаалды хуралга хүлээп алган.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак Эрзин кожуунга боду баргаш, байдал-биле таныжар, моон сонгаар чүгү кылырын тодарадырын дыннаткан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧЕТТИРГЕНИН ИЛЕРЕТКЕН

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржактын 60 харлаан юбилейинге холбаштыр федералдыг болгаш тус чер деннелдеринин удуртукчуларындан, яамылар, ведомстволар, организациялар ажылдакчыларындан, республиканың чурттакчы чонундан байыр чедирген 450 ажыг телеграммалар келген. Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак байыр чедиргеннерге оон өөрүшкүзүн үлешкени дээш сагыш-сеткилинден өөрүп четтиргенин илереткен болгаш кадыкшылды, аас-кежикти, чаагай амьдыралды оларга күзээн.

Арыг-Үзүүнүң № 118 сонгулда округунун талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатының немелде сонгулдаларын эрттирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2002 чылдың август 5 № 120/576 Кызыл хоорай

Арыг-Үзүүнүң №118 сонгулда округунун талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының депутатының бүрүн эргелеринден хуусаа бетинде дүжөр дугайында В.А. Саржат-оолдун 2002 чылдың июль 6-да кириген билдиришкенинге холбаштыр «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының сонгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 61 чүүлүнүн 5 пунктузун удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Арыг-Үзүүнүң № 118 сонгулда округунун талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатының немелде сонгулдаларын 2002 чылдың декабрь 1-де эрттирер.
2. Бо доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарына парлаар.
Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының даргазы Ш.Ч. МОНГУШ.
Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының секретары Л.Ы. КАРА-САЛ.

Ниитилел амыдыралында чаа чүүл

ХАМААТЫ ЧӨПШЭЭРЕЖИЛГЕ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

"Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы (Собор)" деп хөй-ниити шимчээшкениң бирги Тургузукчу съездизи Омск хоорайга бо чылдың июнь айда болуп эрткен. Ооң ажылынга Сибирь Федералдыг округта кирип турар девискээрлериниң, ооң иштинде бистиң республиканың төлээлери киришкен.

Чаа хөй-ниити шимчээшкениниң сорулгазы болза хөй-ниити болгаш шажын организацияларының күжүн сырый каттыштырары, Сибирь девискээрлериниң социал-экономика хөгжүлдезинге таарымчалыг байдалды тургузарына күрүне эрге-чагырга органнары-биле политиктерниң, сайгарлыкчыларның, эртемденнерниң, культура ажылдакчыларының кады ажылдаарын чедип алыры болур. Ол ышкаш чурттакчы чоннуң мөзү-шынар, культура кижизидилгезин экижидери, оларның кадын камгалаары, Сибирь девискээринде чурттап турар нацияларның, биче буурай улустарның культура чаңчылдарын хөгжүдери, россияжи ниитилелге ха-

мааты чаңгыс эпти болгаш чөпшээрежилгени чогумчударына таарымчалыг байдалды тургузары хамааржыр.

"Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" хөй-ниити шимчээшкениниң Уставына, Тургузукчу съездиниң рекомендациязынга дүүштүр Кызылга чоокта чаа "Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" хөй-ниити шимчээшкениниң Тыва девискээр салбырының тургузукчу конференциязы болуп эрткен. Ооң ажылынга республиканың бүгү кожуннарының, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның төлээлери киришкен. ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак, Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының даргазы Д.К.Х.Ооржак, ТР-ниң Чазак Даргазының Канцелярия удуртукчусунун оралакчызы

В.Б.Яндай-оол, Сибирь Федералдыг округтун Тыва федералдыг инспектору Т.Д.Монгуш, РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты Ч.Ч.Д.Ондар олар база тургузукчу конференцияга олурушкан. Ол чүнү чугаалап турарыл дээрге, бо хемчегниң эрге-байдалының улуун, ужур-дузалынын херечилеп турар-дыр.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак конференцияның делегаттарына байыр чедирип чүве чугаалааш, чаа тургустунар хөй-ниити шимчээшкени күрүне органнары-биле хөй-ниити организацияларының кады ажылдажылгазын экижидеринге, Тываның социал-экономика хөгжүлдезиниң айтырыгларын чедишкенини шийттирлээринге, чурттакчы чоннуң, ылаңгы аныктарның, мөзү-шынар кижизидилгезинге, хамааты чаңгыс эпти, чөпшээрежилгени бьжыглаарына улуг салдарны чедирер дээрзинге бүзүрелин илереткен.

"Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" шимчээшкениниң Тургу-

зукчу съездизиниң киржикчизи О.М.Хомушку съездиниң ажылының түннелдерин болгаш "Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" хөй-ниити шимчээшкениниң Тыва девискээр салбырын тургузуп турарының сорулгаларының дугайында конференцияга чугаалап берген. Тыва Республикада 70 хире янзы-бүрү нацияның төлээлекчилери чурттап, ажылдап турар. Оларның аразына национал харьтзааларны бир дески чорудары республиканың социал-экономика хөгжүлдезин чедишкенини шийттирлээринге бир кол чүүл болурун ол айыткан. Ол ышкаш чоннар болгаш шажын-чүдүлге аразына чөпшээрежилгени тургузарының чугулазын чугаалаан.

Конференцияга хүн айтырыгларын чугаалашкан соонда ооң делегаттары "Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" шимчээшкениниң Тыва девискээр салбырын тургузар дугайында идеяны бир эп-сеткилдиг деткээш, ооң дүрүмүн хүлээп алган. "Россияда Сибирьниң Улусчу

Хурал" хөй-ниити шимчээшкениниң Тыва девискээр салбырының конференциялар аразында ажыл-чорудулгазын организастаар 22 кижини составтыг чөвүлелди, ооң үш даргазын делегаттар сонгуп алган. Тываның күрүне университетиниң ректору Н.Г.Дубровский, ТКУ-нун философия кафедрасының доцентизи, философия эртемнериниң кандидаты О.М.Хомушку, республика филармониязының симфониктиг оркестриниң директору И.Д.Дүлүш ооң даргаларына сонгуктан.

Сибирьге болгаш Тыва Республикага чоннар болгаш шажын-чүдүлге аразына чөпшээрежилгелиг болур дугайында "Россияда Сибирьниң Улусчу Хуралы" хөй-ниити шимчээшкениниң Тыва девискээр салбырының тургузукчу конференциязы резолюцияны хүлээп алган.

Бистиң корр.

ЧҮГЛЕ 5888 ТОННА

Июль, август айлар — малга кыштап чиир чем белектелиниң эң-не таарымчалыг үези. Ынчалза-даа бо чайын республиканың кайы-даа зоналарына агаар-бойдустан мурнунда үелерге бодаарга, канчаар-даа аажок каан, изиг хүннерлиг болганын сагынмас аргажок. Ынчалзажок эптиг үени ажыглап, чүү-даа чүвени, кандыгдаа ажыл-ишти үезинде болгаш чогуур деңгелде чедип алыр дээш бүгү-ле организацияларда, коллективтиг бүдүрүлгелерде база өске-даа ажыл-агыйларда организастыг удуртулга, ажыл-агыйык чорук хүннүн чугула айтырыы болуп турар.

2002-2003 чылдың мал кыштаглаашкынының үезинде малдың бүгү хевириниң кыштап чиир чеминиң белектелине республиканың кожуннары 88292 тонна сигенни кезип белеккээр сорулганы салган. Ооң иштинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери 14550 тоннаны, араттар 10880 тоннаны, дузалал ажыл-агыйлары 632 база чурттакчы чон 62230 тонна сигенни кезип белеккээр. А 2001 чылдың бо-ла үезинде сиген кезип белеккээриниң планы 99408 тонна кылдыр салдырган турган.

2002 чылдың августун бирги неделясында 5888 тонна сиген кестинген азы хереглелдин чүгүле 7 хуузу болуп турар. Ооң иштинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери 1721 тоннаны, араттар 797 тоннаны, чурттакчы чон 3325 база дузалал ажыл-агыйлары 45 тонна сигенни кезип белеккееп алган.

Ол ышкаш витаминниг сиген далганы, 331 тонна се-наж, 3000 тонна силос белектели планда көрдүнгөн. Бо хүннерде ук мал чемнериниң

белеккээр хуусаазы элек болганындан ол талазы-биле ажыл амдызында эгелевээн.

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый яамызында кээп турар медээлерден илеретингени болза малга чиртир чем белеккээр ажылда ниитизи-биле 100 звено болгаш бригада, 942 кижини хаара туттунган. Бо көргүзүп эрткен чылдың деңгели-биле алырга, 52 бригада база звено болгаш 953 кижини ажылга быжыглаттынган турган.

Аныктарны болгаш ажыл чок кижилерни сезонуг ажылга хаара тудар талазы-биле кожуннар аразына чарлаттынган чарышка Сүт-Хөл (129), Чөөн-Хемчик (107), Барыын-Хемчик (102), Улуг-Хем (97) кожуннарның көдээ ажыл-агый эргелелдери, чонну ажылга хаара тудар төптерниң удуртукчулары организастыг киржип, ниитиниң мал чеминиң белектелине төлептиг үлүүн кириштирип турарын демдеглээри чугула.

Бистиң корр.

Кара-Хаактың ногаажыларында

КАПУСТАНЫ ХӨЙНҮ ТАРААН

Бии-Хемни паром-биле кешкеш, "Кара-Хаак" совхозтун ногаа бригадасына хап келдивис. Бисти бригадир Светлана Бегзи-евна Салчак уткуп алды.

Ооң тайылбырындан ук делгем девискээрлерде ногаалар: капуста, морковь, свекла, огурец, помидор болгаш өске-даа ногааларны тарып ажаап турарын билип алдывыс. Капустаны эң хөй 14 гектар шөлде, морковь биле свекланы 1-1 гектар, огурецти 50 дөрбелчин метр, помидорну 40 дөрбелчин метр черлерде тус-тус тараан. Эрткен күзүн олар 260 тонна капустаны, 5 тонна морковьту, свекланы база 900 кг огурецти, 600 кг помидорну ажаап алганнар. Эң хөй дүжүт капуста болганы-биле оларны тускай складтарга шыгжап, кыжын садыгларже дужаап турганнар. Бо чазын рассадалар тарааш, оларны саткаш, 20 муң рубльди шингээди алганнар.

Ук бригадада 23 ногаажы ажылдап турар. Шалың дээш эрткен күзүн ногаажы бүрүзү 2-3 тонна капустаны болгаш өске-даа ногааларны алган. Оларын садып-сааргаш, эвээш-биче-даа бол, орулганы алганнар. Бо шөлге садып алыкчылар боттары ма-

шиналыг халдып кээрге, 1 кг капустаны 1 рубль 50 көпеекке садып турганнар. А машина-биле Кызылче чедирип алган капусталарын 1 кг-ни 2 рубльге садып турганнар.

Ук бригадада эң эки ажылдап турарлардан сугатчылар Владимир Байыр-оолду, Виктор Монгушту, Андрей Маадыны, Вячеслав Мачыкты, ногаажылардан Римма Намыңны, Нина Сарыг-оолду, Зина Монгушту, Анна Маадыны, Татьяна Салчакты, трактористер Шолбан Салчакты, Артур Багай-оолду бригадир онзалап мактады. Ук бригаданың машина-техниказы шупту эргижирээн, үрелири хөй

бооп турар. Ынчалза-даа бригаданың ногаажылары аңаа торулбайн, кызымак ажылдап турар.

Борис ОНДАР.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУН тырттырган чуруктары.



ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНДАН

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы, ТР-ниң Чазак Даргазының Канцеляриязы Баир Алексеевич Дамдынга ооң авазы

Сендий Кызыл-ооловна
ДАМДЫННЫҢ

мөчээни-биле ханы кажыыдалды илередип тур.

«Наадым-2002»

Эрте-бурунгу үеген салгалдан салгал дамчып келген малчыннарнын чаңчыл апарган байырлалы чайлагларда, фермаларда, ажил-агыйларда эгелээн. Мал семирээн, элбек сүттү, дензини берип, хой кыргызгазы доозулган, чаш мал доругуп келген. Эге наадымнарнын бирээзи Би-Хем кожуунда «Кызыл тараачын» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативинге эрткен.



АЛААККА БАЙЫРЛАЛ

Олар Наадымга эки белеткенген, тиелекчилерни тодарадып, шаңналмакталдарны тывыскан. Эге наадымнын чымыштыгы ижи кол зоотехник Н.А. Дутовага, кол мал эмчизи Т.М. Петровага, мал эмчизи Раиса Мөңгеге, СБФ-нин бригадири К.К. Баир-оолга, поварлар командазынын удуртукчузу З.Т. Хунапайга онаашкан болду. Бүгү-ле белеткел ажилдарын дооскан, ырлаар кожамыктарны безин чогадып каан.

Августун аяс хүнү. Хей өң ойт-сиген үнген алаак кыдында соок суу шулурткайнып чыдар Хам-Сыра хем. Оон ырак эвесте көжүп чоруур саалда аппаратады, дизель агрегады, таңныыл вагону көстүп тур. Ооң ындында саар инектер. Хой дегергеш, хан хайындырып турар өйде байырлалдың кол кезээ эгеледи.

Специалистер малчыннарга байыр чедиргеш, түннелдерни дыңнаткан. Өөрүнчүг чорду. Ылангыя саанчылар 351 тонна сүт саар планын 399 тоннага күүсеткеш, эрткен чылдың бо үезинден 63 тоннаны ажыр сагган. Бир инектен 907 кг сүт саар тургаш, 1053 кг чедирген. Саар инектерниң саны 441 баш. Эт угла-нышкынныг инектерни Хүт чоогунда, бызаа, молдургаларны Кумыскалда, чамдыктарын Билелиг фермазында семирти азырап турар.

Эң эки көргүзүгүнү ат-сураа алгаан бызаа ажаакчызы Зинаида Үзүйген чедип алган. Ол хонукта 482 грамм немелде дензини алган. Бызаа ажаакчылары Наталья Күжүгет, Ирина Кызыл-оол алдарлыг угбазыга бичи-ле четпээн. Саанчылардан Светлана Комбу шылгараан: бөлүк инектеринден 25500 кг сүт саар тургаш, 34425 килограммны сагташ, планын 135 хуу күүсеткен. Белекмаа Нүрсат, Зинаида Чашпал чартык чылда сүт саар планын 131 болгаш 130 хуу күүсеткен.

Ажил-агыйнын директору шаңналдарны тывыскан. Чагаа хаптарында акшаларнын түнү 15-16 муң рубль болду. Кижилерниң хей-ады көдүрүлгөн,

байырлал улам хөглүг апарган. Хей малчыннар чиик атлетика маргылдаазынга, спорттун национал хевирлериниң маргылдааларынга киришкен. 8 км черге айт чарыжы болган. Аңа Александр Саттың адын мунган Саян Хураганчык эртип келген. Оон улаштыр Чингис Дажынын, Виктор Монгуштун мунган айттары чергелештир келген.

Национал тыва хүреш эгелээнде, ачырдачыр сегиржип турган мөгелерниң кашпагай, чараш хүрежирин чыылганнар кайгаан. Дымырадыр чаап келген чаас байырлалды харын улам сергедипкен-даа ышкаш. Шоодай кеткеш чаржырынга, сыдым тыртарынга, караан дуй шарыткаш азып каан белектер үзе кезеринге

наадымнын киржикчилери шупту киришкен деп болур.

«Кызыл тараачыннын» ишчилери ажилдап-даа, дыштанып-даа билир-дир. Байырлалга келгеннерни көөрге, чаш уругларзыг-даа ышкаш апарган турар болду, чаптанчыг, чараш-даа.

Малчыннарнын байырлалы чүгле эки чаңчылды эвес, харын ажил-агыйнын удуртукчузу Валерий Николаевич Гончаровтун сагыш човангыр, билдиги ажилдаарын көргүстү. Этти, сүттү, сметананы, ногааларны, хлепти, макарон кылыгырын ажилдакчыларынга чиик өрте-биле садып турары — ооң херечизи. Одаар чүүрдү, мал чемин халас чыгыгы үлөп бээр.

...Алаакка байырлал үр үргүлчүлээн. 6



шак чоокшулап орда, саанчылар, кадарчылар боттарынын хүлээлгелерин чаңчыкканын езугаар эгелей берген. Кадатта инектер саалда аппараттарыга боттары кылаштажып келген. Көдээ ишчилерниң ажилынга чапсар азы дыштаныр хүн турар эвес, саалда аппараттары «шуугажып-ла» эгеледи.

ЧУРУКТАРДА: алаакка эрткен байырлал үезинде.
Олег ГАВРИЛОВ.
В. САВИНЬХТЫҢ фотолары.

МУРНАКЧЫЛАРНЫН ОДУРУУНДА

Республика хүнү болгаш тыва чоннун байырлалы «Наадым-2002»-ге уткуштур Өвүр кожууннун көдээ ажил-агый эргелели көдээ ишчилерниң күш-ажылынын түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны илереткен.

Эрткен чылдың көргүзүглери-биле деңнээрге, кожуунда шээр малдың өзүлдези, а бода малдың баш санынын кызырылганы демдеглеттинген. Бо чылдан эгелеп ажил-агыйнын аңгы-аңгы хевирлеринде хаванны азырап эгелээни эки эгелээш-кинниң эгези катап тургустунган деп болур. Ажил-агыйларда 23316 шээр, 122 бода, 103 чылгы, 22 хаван бар болза, араттарда 2625 шээр, 138 бода, 37 чылгы, 14 хаван бар. Хуу чоннун малынын бажы өзүп турары өөрүнчүг. Чонда 59690 шээр, 5526 бода, 1308 чылгы, 230 хаван бары чизелеттинген. Ол хүнү көргүзүп турары дээрге тодуг-догаа, каас-коя амыдыралдың херечизи-дир дээрзин кожууннун көдээ ажил-агый эргелелиниң начальниги Александр Ходун-оолович Монгуш онзалап демдегледди.

Кыштын соогу, чайнын изии дивейн, хойнун күш-шыдалын хевээр арттырып, оон чаш төлдү онча-менди камгалап алыр дээш олут-чыдын чок ажилдап чоруур малчын кижиниң ижин үнелээри чугула. Бо чылдың көргүзүглери-биле «Ак-Чыраа» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинден Дадар-оол Баазан, Эрес Сонам, Шораан Кыргыз, «Торгалыг» совхозтан Оюн-оол Тумат, Бюрбю Донгак, Анатолий Донгак, «Куржангы» бүдүрүлгезинден Аркадий Чаашкай олар эң-не дээр көргүзүглери көргүзүп, мурнакчыларнын одуруунче кирген.

Бо малчыннар боттарынын даанган хүлээлгелерин ажыр күүседип, 100 баш төрүүр малга онааштыр тус-тузунда 100 баш төлдү камгалап алганнар. Мурнакчыларны шаңнап мактавышаан, эң эки көргүзүглери көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин кожуун чагыргазы деткип, акша шаңналдарын байырлал таварыштыр тывыскан. Ол дээрге «Ак-Чыраа», «Торгалыг», «Ак-Бедик» ажил-агыйлар-дыр. Оларга тус-тузунда 66 муң, 50 муң, 35 муң рубльдерни деткимче кылдыр берген.

Ам малчыннарнын мурнунда эң улуг шылгалда — кыштаглаашкынга белеткел. Кышты хүр ажары-биле амдан эгелеп мал чеминиң белеткелин чорудуп, өдек-кыштаан чылыглаары хүннун кол айтырыы апарган.

Кожуун бо чылын 2200 тонна мал чемин белеткээр сорулганы мурнунда салган. Сиген кезип алырынын кол баазасы болур Ак-Чыраанын сиген шөлдеринден 400 тонна сиген-ширбиилди белеткээр ужурлуг. Бо бүдүрүлгөдө 4 трактор бар. Оларнын 2-зи кезер, 1-зи бөлөр, а артканы өөртүп дажыглаар. Чүгле боттун эвес, а кожа чыдар кожуун-нардан кээп сиген белеткээр бо тепте оода чаңгыс-даа сиген пресстээр машинанын чогу харааданчыг. Ынчалза-даа чоннун күжү төнер эвес, ол бүгү ажилды хол-биле кылып турар.

Бо чай ук кожуунга чаас-чайыктыг болганындан ында ойт-сиген хөлбө-нээр. Ону чүгле шыдаар шаа-биле кезип, курлавырлап алыр болза, кышты амыр-менди ажып болурунун магадылалы бүрүн бар.

Айлаң МОНГУШ.

Биче-оол ООРЖАК:

Кандыг-даа ниитилелдин хөгжүлдесинге тудуг айтырыгы кол черни ээлеп турар. Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдесинге тудугжуларның кириген үлүг-хуузу улуг. 1960-1970 чылдарда республикага ук ажыл динмирер турган дизе хөөредиг эвес. Ол үеде тускай эртемниг тудугжу тыва кадрлар эвээш турган. Тудар объектилерниң хөй болганы-биле аңаа көрдүнген акшаны долузу-биле шингээди ап шыдавайн турган. Чүге дээрге тудугжу кадрлар чедишпес, оларны удур өөредир ужурга таварышкан. Колдуунда хөй кадрлар Саян артындан кээп турган.

Экономиктиг кризистин чылдарында тудугжулар кончук берге байдалга таварып келген. Бүгү чурт сандарап эгелээр, тудугга көрдүнген акша-төгерик келбестээн. Кылып турган объектилер ара турупкан, оларның чамдызы ажылгалга кирериниң кырында турган. Чүс-чүс кижилер ажыл чок арткан, оң түнелдинде дыка хөй тудуг организациялары буурап дүшкен. Бола бүгү сандараашкынның канчаар болу бергенин, ам сайгарган ажы чок. Орта кымны-даа буруудадырга түнел үнмес.

Ынчалза-даа чамдык тудуг организацияларының удурткучулары бүгү чуртта тургустунуп келген нарын байдалды билип, тудуг ажылын рыноктуң негелдесинге дүүштүр чорударының чаа арга-хевирлерин дилеп тып, ажылчыннарын ажыл чок арттырбаан бүдүрүлгезин камгалап ап шыдаан. Ындыг удурткучунуң бирээзинге «Кызыл тудуг» эргелели акционер ниитилелдин начальниги Б.Ч.Ооржак хамааржыр.

Удавас тудугжуларның профессионал байырлалы чоокшулап орат. Үр чылдарда республиканың тудугларына ажылдап келген «Кызыл тудуг» эргелели акционер ниитилелдин начальниги Биче-оол Чадамбаевич Ооржак-биле ужурашып, ажыл-ишти чугааны кылдым.

— Бистин солунга бир дугаар интервью берип, ужурашып тур бис, номчукчуларга намдарыңарны таныштырып көрүңерем, Биче-оол Чадамбаевич?

— Школага өөренип тургаш Ак-Довурак хоорайга тудуг кылып турган ажылчыннарын ажылын кончук сонургаар турдум. Ынчан чаала Ак-Довурак хоорайны тудуп эгелеп турган үези чүве. Ону колдуунда Саян артындан

келген специалистер кылып турган, а тывалар база-ла хөй.

Школа дооскаш, 1969 чылда, Кызылдың политехниктиг техникумунуң тудуг салбырынга өөренип киргеш, 1973 чылда доостум. Ооң соонда шериг албаны эрттиргеш, Ак-Довурак хоорайның «Тыва даг-дүг» тудуг эргелелинге мастерлеп, про-

келген-дир силер, чамдык тудуг организациялары шыдашпайн буурап дүшкен болгай, борта хамаарыштыр бодалыңарны кысказы-биле чугаалап көрүңерем?

— Эгезинде «Тыва тудуг» ажык хевирниң акционер ниитилелге 6 улуг тудуг организациязы хамааржып турдувус. Чуртка



ТР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир Валентина Дубинина.

рабтап, тудуг участогу начальнигеп 1991 чылга чедир ажылдадым. Ажылдап тургаш, бот өөредилге-биле Красноярскиниң политехниктиг институтунуң Кызылга турган салбырын доостум. 1991 чылда «Тыва тудуг» эргелелиниң сүмелээни-биле Кызылга кээп, «Кызыл тудуг» эргелелиниң кол инженеринге ажылдай бердим.

— Экономиктиг кризистин эң берге чылдарында «Кызыл тудуг» эргелелин удуртуп

болган экономиктиг кризис бистерге дыка-ла берге болган. Ону караавыс-биле көрүп келдивис. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, биче бүдүрүлге «Услуга», «Тудуг эргелели-3», «Тудуг эргелели-81» буураашкына таварышкан. Оларның аразындан ийи тудуг организациязы: «Тыва тудуг» ажык хевирниң акционер ниитилел, бистин тудуг эргелели артып кагдывыс.

Кылып турган объектилеривис акша чогуңдан туруп алган.

“ШЫДАЖЫП



Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тывада эргелелиниң чуртталга бажыңының ниити хевир.

Ол үеде ажылчыннарга ажыл тып алыры кончук берге айтырыгы-ла болгай. Чижек кылдыр ап көөрге, чурт-шинчилел музейиниң тудуун бис кылып эгеледивис, ол 1995 чыл турган чүве. Акшаландырышкын айтырыгы үзүлгенинден ара каар ужурга таварыштывыс. Тендер (конкурс) езугаар ойнап алган еске тудуг организациязы кылып тур. Хоорайга кылып тудуг тывылбайн баарга, Тандының Элегеске школа тудуун-даа кылып турдувус. Шынын чугаалаар мен, үе чеже-даа берге турган болза, бистин тудуг организациязы ажыл чок олурбаан.

— «Кызыл тудуг» эргелели хоорайда рыноктуң негелдесинге дүүштүр ажылдай берген тудуг организациязының бирээзи деп санап болур, бо талазы-биле чүңү чугаалап болур силер, Биче-оол Чадамбаевич?

— «Кызыл тудуг» эргелели дээрге, хоорайда эң хоочун тудуг организациязы болгай. Ооң ажылчыннарының Кызыл хоорайда кылбаан тудуглары чок деп чугаалап болур. Хөй аталдарлыг, шаңнал-макталдыг кижилер бо организацияга ажылдап чораан. Чаа ажылдап кээримге-ле, акша-хөрөңги талазы-биле айтырыг бергедей берген шак мындыг хоочун тудуг организациязын канчап буурадып каар боор деп дүврөп чоруп турдум. Бис ону шыдажып үндүвүс-даа.

Бистин эргелелде шупту 100 ажыг ажылчыннар ажылдап турар, хоорайда эң улуг тудуг организациязына хамааржыр. Бергелер турган-даа болза, бистин ажылчыннарывыс кайнаар-даа тарап чорбаан, колдуу шупту хоочун тудугжулар, бодунуң мергежилинге бердинген кижилер чүве. Доктаамал 3 бригада ажылдап турар.

— Сөөлгү үеде кандыг оран-сава тудуп тур силер, акшаландырышкын айтырыгының байдалы кандыгыл?

— 1995 чылдан бээр Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тывада эргелелинге хамааржыр 40 аал чурттаар чуртталга бажыңын кылып тур бис. Чүге хуусаазы узай бергенил дээрге, үезинде чедир акшаландырбайн турганында, хөрөңги чок болза тудуг материалдарын чүңү-биле садып алыр боор. Кыжын 20 бажыңны ажылгалга киридивис, ам бо август айда 20 бажыңны ажылгалга кириптер бис. Бо тудугда ТР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Дубининага удурткан шерерлекчилер бригаданы кончук шалыпкын ажылдап турар. Кылган ажылынга хынамчалыг, эш-өөрүңге хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. «Тыва харылзаинформ» күрүне бүдүрүлгезинге хамааржыр АТС-6-ны тудуп тур бис. Ону сентябрь айда ажылгалга кириптер бис.

Чоокта чаа ТР-ниң инвестиция тудуг эргелели Арбитраж

судунуң оран-савазын тудар талазы-биле тендер конкурзун чарлаан. Орта 9 организация кириштивис. Тудугнуң ниити өртөөн 62 млн. рубль кылдыр конкурска салды, 59 млн. рубльге тудуп доозар кылдыр хүлээнип алгаш, тиелекчи болдувус. Ам кылып эгелей бердивис.

— Сөөлгү чылдарда кандыг-даа оран-саваны тудуп эгелээрде, ону кылып организацияны шилип алырда тендер-садыг конкурзун эрттирер апарган. Чамдык тудуг организациязы эвээш өртөкке кылып доозар кылдыр чигедип тургаш, конкурска тиелеп алыр, а херек кырында ол өртөкке кылып шыдавайн баар-дыр, чокээлээр, чурт-шинчилел музейиниң тудуу дээн ышкаш. Тендер-конкурстуң талазы-биле хоочун тудугжу силерниң бодалыңар кандыгыл, Биче-оол Чадамбаевич?

— Бир дугаарында, тудугну кылыксап турар тудуг организациялары хөй болганда, тендер-конкурсту эрттирери чөптүг деп бодаар мен. Бо үеде рыноктуң негелдеси-даа ыныг апарган. Ийи дугаарында, бо конкурсту эрттирип турарында будулгазыннар хөй. Арбитраж судунуң тудуунуң телевилел-дөзөвилел документизи чокка тендер-конкурзунга кириди. Түннелдинде чүңү болурул дээрге, ук тудугнуң өртөө чигеп-даа болур, улгадып-даа болур. Тудугнуң хуусаазы узаарга, тудуг материалдарының өртөө эзе бербейн канчаар боор, борта тудугжуларны буруудадыр арга чок. Ажы-биле чугаалаарга, тудуг материалдарының өртөө хүннүң чыгыы өзүп турар үе болгай. Арбитраж судунуң тудуун 59 млн. рубльге тудар кылдыр хүлээнип алдывыс, а кылып турувуста, тудуг материалдарының өртөө та кайы хире эзе бээр чүве. Чурт-шинчилел музейиниң тудуу база ынчап барган тудуг-дур.

— Тудугжулар мооң мурнунда ай-айы-биле ажыл телевинин албайн баар таварылгалар турган болгай, ам байдал кандыгыл, олар-биле чугаалажырга, ажыл телевининге хомудалын илередир боор-дур, бо айтырыгга хамаарыштыр чүңү чугаалап болур силер?

— Бистин организацияда ажыл телевинин озалдадып бээр таварылга ам читкен. Ай санында кылганы-биле ажыл телевинин ап турар. Үениң негелдесинге дүүштүр чаа өртөктер тургустунган. Ол езугаар наряд-биле төлөп берип турар бис. Ортумаа-биле бир кижги 3-3,5 муң рубльди ажылдап ап турар.

— ТР-ниң Чазааның тургустунган структуразында Тудуг яамызын тургускан болгай, аңаа хамаарыштыр бодалыңар кандыгыл, Биче-оол Чадамбаевич?

Хоочун тудугжулар Иргит Калинин, Донгак Орлан, Шарый-оол Алексей.



ҮНГЕН БИС”



Тудугжулар Чара-Көргөн Артур, Чымыт Рустам.

— Ындыг яамыны тургусканы кончуг чөптүг айтырыг. Республикада тудуг ажылы бо чылдан эгелээш бодунун эрги хевиринче кирген деп чугаалап болур. Ынчип кээрге шийтпирлээр айтырыглар кончуг көвүдээн. Тудуг материалдарының республикада баазасы чок. Туубуну безин Саян артындан сөөртүп ап турар-дыр бис. Ажыглап турар техника колдуу эргижирээн, ону чаартыры чугула.

Чазактан тудугну дорт харылаар яамыны тургусканын деткир мен. Сөөлгү чылдарда тудугжулар колдуунда ара кагдынган объектилерни кылып турган. Ам чаа тудуглар кылып эгелей бээрге, тудуг материалдарына бергедежир апаар бис. Экономиктиг кризистин үезинде сандарай берген организацияларның баазасын катап тургузары ындыг-ла амыр эвес, ынчалза-даа ону чоорту тургузуп ап болурунун аргазы бар. Сонгаарладып болбас шийтпирлээр айтырыгларның бирээзи ол. Хоорайда-даа, көдээде-даа тудуглар көвүдээн, оларга чогуур үезинде деткимчени бээри чугула. Устүнде чугааладым, кылып турган тудуг кандыг-бир чыл-

дагаан-биле саадай бээрге-ле, ооң өртек-үнези улгадыр.

Биче-оол Чадамбаевич үжен чылдарның иштинде республиканың тудугларына ажилдап келген хоочун тудугжу – удурткучу. Хөй чүве чугаалаарына тура чок, кылган ажылының эчизинге четпээн шаанда, тура дүшпес кижилерниң бирээзи. Экономиктиг кризистин берге чылдарында ооң үре-түңнелдиг күш-ажылын ТР-ниң Чазза үнелеп көргөш, бо чылын «ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

— Ол чүгле мээң эвес, кады ажилдап чоруур эш-өөрүмнүн деткимчези-дир – деп шанналынга хамаарыштыр Биче-оол Чадамбаевичинин чугаалап орары оон биче сеткилдийн, эш-өөр-зүрөөн бадыткап турар. Хоочун тудугжуга кел чыдар профессионал байырлалын таварыштыр күш-ажылчы чедишкенин, буянныг кежик-чолду күзөп каайн.

Сергей ХЕРТЕК,
Василий БАЛЧИЙ-ООЛ-ДУҢ тырттырган чуруктары.

Каңнакчы Саая Даш-Маадыр.



Күрүнениң «Коммунальщик» унитарлыг бүдүрүлгезиниң хандырып турары, республиканың чуртталга фондузунда чурттап турар чонга чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы дээш өртектерниң хемчээлдерин бадылаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2002 чылдың январь 23 № 32 Кызыл хоорай

«Федералдыг чуртталга политиказының үндезиннериниң дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузунга, Россия Федерациязының Чаззааның «Чуртталга, коммунал ачы-дузазы болгаш чоннун социал камгалалының талазы-биле хемчеглерниң системазын сайзырангайжыдар дугайында» 1999 чылдың август 2-де №887, «2002 чылда чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы төлээриниң чаа системазынче шилчириң федералдыг стандарттарының дугайында» 2001 чылдың ноябрь 19-та доктаалдарына дүүштүр Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязының 2001 чылдың сентябрь 19-та № 5 доктаалы-биле электри энергиязынга болгаш суг хандырылга ачы-дузазын өртектерниң өстүргени-биле (ону ТР-ниң Чазза 2001 чылдың октябрь 9-та №1278 доктаалы-биле бадылаан) Тыва Республиканың Чаззааның доктаадыры болза:

1. «Коммунальщик» КУБ-туң хандырып турары, республиканың чуртталга фондузунда чурттап турар чонга чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы дээш өртектерниң хемчээлдерин 2002 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болдуруп бадылаар (кошкан).

2. «Коммунальщик» КУБ (Ооржак) доктааткан чурумну езугаар чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы төлээр субсидияларны чыл бүрүде

бадылап турар федералдыг стандарттарга дүүштүр чонга бээрин боттандыраар, анаа барымдаалаар чүүлдер болза:

— чуртталга шөлүнүн социал нормалары;
— ниити чуртталга шөлүнүн 1 дөрбелчин метринге чуртталга-коммунал ачы-дузазы көргүзериниң үстү өртээ;

— чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы төлээринге хамаатыларның хууда чарыгдалдарының эң үстү өг-бүлениң каттыштырган чарыгдалдарының 22 хуузу хемчээлдиг болур.

3. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хүнден күштүг болур.

4. «Күрүнениң «Коммунальщик» унитарлыг бүдүрүлгезиниң хандырып турары, республиканың чуртталга фондузунга чурттап турар чонга чуртталга болгаш коммунал ачы-дузазы дээш өртектерниң хемчээлдерин бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Чаззааның 2001 чылдың февраль 27-де №218 доктаалын күш чок деп санаар.

5. Бо доктаалдың күүселдези дээш контроль чорударын Чуртталга-коммунал ажил-агыйын тургузар болгаш хөгжүдер талазы-биле күрүне комитетинге (Фан Че Ир) дагзыр.

ШООРЖАК.

Тыва Республиканың Чаззааның 2002 чылдың январь 23-те № 32 доктаалы-биле бадылаан

«Коммунальщик» КУБ-туң хандырып турары, республиканың чуртталга фондузунда чурттап турар чоннун чуртталга, коммунал ачы-дузазы төлээр ӨРТЕКТЕРИНИҢ ХЕМЧЭЭЛИ

Инженер дериг-херекселдерин, ниити ажылгал черлерин хандырганы болгаш септээни, бажыңнар чанының девискээрлерин ажаап-карактааны дээш төлевирлерниң хемчээлдери

№	Ачы-дузаның ады, төлевирлерниң хевирлери	Хемчээли (айда)	Өртээ (рубль-биле)
1.1.	Лифт, бок төгер хоорза чок бажыңнарга, норма шөлү дээш	1 дөрбелчин метр	2,98
1.2.	Ол-ла черлерге нормадан ажыр шөл дээш	-«-	3,43
1.3.	Ол-ла черлерге курут азы ийги бажың дээш	-«-	3,43
2.1	Лифтилик бажыңнарга норма шөл дээш	-«-	3,73
2.2	Ол-ла бажыңнарга нормадан ажыр шөл дээш	-«-	4,29
3.1	Бок хоорзалыгда норма шөл дээш	-«-	3,28
3.2	Ол-ла бажыңнарга нормадан ажыг шөл дээш	-«-	3,77
4.1	Бок төгер хоорзалыг лифтилик бажыңнарга, норма езугаар шөл дээш	-«-	4,02
4.2	Ол-ла бажыңнарга нормадан ажыг шөл дээш	-«-	4,63
5.1	Чартык чаагайжыткан бажыңнарга, общежитиелерге норма езугаар шөл дээш	-«-	2,38
5.2	Ол-ла бажыңнарга нормадан ажыг шөл дээш	-«-	2,74
6.1	Чаагайжытпаан ирик бажыңнарга норма шөл	-«-	1,49
6.2	Ол-ла бажыңнарга нормадан ажыг шөл дээш	-«-	1,71
	Олардан капитал септелге	-«-	Өртээниң 15%
7.1	Хуужутпаан бажыңнарга чурттаар чер хөлезилеп алганы дээш төлевир Коммунал ачы-дузазы төлээр өртектер	-«-	0,17
	1. Соок суг хандырылгасы		
1.1.	Изиг суглуг, ванналыг, канализациялыг бажыңнар	1 кижиден	20,06
1.2	Изиг суг чок, ванна, канализациялыг бажың	-«-	15,68
1.3	Суг хооразын төп системага кошкан, туалет, ванна чок бажыңнар	-«-	6,07
1.4	Соок суглуг, канализациялыг общежитиеге	-«-	11,63
1.5	Ол-ла бажыңнарга суг кирибээнде	-«-	5,90
1.6	Кудумчуда колонкадан суг киригенде	-«-	3,03
	2. Изиг суглугда		
2.1	Төпчүткен системадан изиг суглуг бажың	-«-	5,40
2.2	Одаар системадан изиг суглуг бажыңнар	-«-	4,72
2.3	Ниити ажылгалдың изиг суглуг общежитиези	-«-	4,38
	3. Изиг суг хандырылгасы		
3.1	Төп системадан изиг суглуг бажыңнар	-«-	57,48
3.2.	Одаар системадан изиг суглуг бажыңнар	-«-	52,35
3.3.	Ниити ажылгал черлеринде изиг суглуг общежитиелер	-«-	45,98
	4. Одалга		
4.1	Төпчүткен системадан чылыг хандырылгалыг бажыңнар	1 кв. шөл	5,13
	5. Боктар дажыгы		
5.1	Хөй каът бажыңнардан дажыгы	кижиден	5,67
5.2	Чаңгыс каът болгаш чаагайжытпаан бажыңнардан дажыгы	-«-	6,71

Кижини амыдыралында угаан-медерелден уттундурбас, допчу-намдарга тураскаал бооп артып каар онзагай таварылгалар база тургулаар. Амыдырал хей талалыг: экизи-даа, багайы-даа бар-ла. Мааңа черле ооң чамдык үзүндүлеринге доктаар бодаан ийик мен.

Мээң чуртталгам оруунда эңне уттундурбас болуушкун — амыдырал тудуп, өгленип-баштанганым. Анаа улуг салдарлыг болган, чүгле бистиң ха-дунмага, өг-бүлеге эвес, а бүгү Тывага сураглыг кижилер дугайында бижип көрейин.

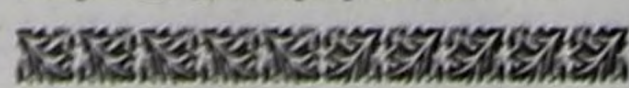
Ынчан ыраккы 1986 чыл чүве. Москвага комсомолдун дээди школазын доозуп алгаш, хуваалда езугаар «Тываның аныктары» солунунун килдис эргелекчизинге ажилдай берген мен. Удуртукчуларым — редакторум С.К. Шойгу, оралакчызы В.Азов деп кижилер турган. Ынчаарда «Тываның аныктары» солунунун редакциязы биле ном үндүрер чер чангыс бажында турган. А Тываның ном үндүрер черинин директору, сураглыг чогаалчы, Күрүне шаанналынын лауреады Салим Сазыгович Сүрүн-оол турган. Чогаалчыны ооң мурнунда-ла таныыр, чогаалдарын-даа номчуп турган мен.

«Тываның аныктарының» редакциязынга ажилдап тургаш, чангыс кабинетке чогаалчы, шүлүктү Светлана Владимировна Козлова-биле кады бис.

— Анык шыграк журналист келген-дир, өглүк-баштыг сен бе, эки ажилдаар, өгленир херек — деп, ол аажок баштактаныр чүве.

Москвага өөренип турумда, менээ чагаа чедип келген. Чазып көөрүмге, «Тываның аныктары» солунунун редактору Сергей Калзанович Шойгунун чагаазы болган. «Улуг дилег. Ында библиотекада С.С. Сүрүн-оолдун чамдык кыдырааш-конспекти-лери, номнары база бар чүве, шыгжадып каан кижилер мен, бээр посылка-биле чорудуп көр, дунмам. Акша-көпөөң шилчидер мен. Менден негеп тур» — деп бижип каан. Ооң дилээн күсеткен мен.

— Меңээ кончуг дузалаан кижилер болгай. Сээң конспекти-лериң чорудуп берген. Бисте ажилдап турар анык эр-дир ийин — деп, С.С. Сүрүн-оолга редактор чугаалаар кижилер. Сөөлүндө барып, сураглыг чогаалчының күдээ-хүреген болу бээр мен деп дүжүмде-даа чок



Чогаалчының дугайында сөс

ОНУ КАЙЫН УТТУР ДЕП БИС

турган. Удаваанда, шынап-ла, ооң дунмазы уруг-биле таныжа берген мен. Ендан Делгермаа Чамбаловна ынчан Кызылдың дааранылга фабриказының (19 харлыг) ажилдакчызы турган. Сүрүн-оол чогаалчының бажыныңга чурттал турган.

Мээң өг-бүле, чуртталга тутканынга ооң чагаазы база улуг салдарлыг болган. Тыва улустун чаңчылы езугаар уругун ада-иезинден айтырар, чөлшээр-редир. Редакторумдан машина дилеп алгаш, Таңдының Кочетово суурге айттаныпкан бис. Ынчаарда Делгермааның ада-иези суурдан ырак эвесе чайлагга хой кадарып турганнар. Адазы бисти аал чоогундан уткуп алган.

Танышканыбыс сөөлүндө кончуг улуг иртти-даа эзеп өлүргөн, хойтпак-даа тиккен. Анаа аал мурнунда буга суундан хууннарга суглап-даа турганым уттундурбас. Ынчан менээ кадайымның адазы ашак чагаа көргүскен. Ону база-ла Салим Сазыгович бижээн болган. «Силерниң уруунар Делгермаа «Тываның аныктары» солунунун редакциязының ажилдакчызы Ендан деп кижилер таныжып алган. Таптыг өглээр-ле апаргандыр силер» — дээн. Кым деп, кайы чер чурттуг кижилер дээрзин бижээн болган. Делгермаа Чамбаловнаның адазы Салим Сүрүн-оол чогаалчының төрели, акызы чүве-дир. Иван Сотпаевич Чамбал бижик-билиглиг, суму,

арбан даргалап чораан. «Ном үндүрер черниң директору, чогаалчы дунмамдан чагаа келген» — деп, ашактың өөрүү-ру-даа аажок. Ынчангаш бисти өглөп-баштап, амыдыралдың оруунче кириген кижилер база чогаалчы Сүрүн-оол болдур ийин.



Бисти өглөп-башкарганындан бээр ам дөртөн беш чыл болдувус. Үш ажы-төлүсүс дээди эртемниг, өглүк-баштыг, уругларлыг чурттап чорлар.

Ам С.С. Сүрүн-оолдун чогаалчы ажилыңче эглип көрээлиңер. Ооң чогаалдарын шупту билер, чонга чоок. Ол «Тываның аныктары» солунунун чанынга чогаалга ынак, сундулуг база чогаалчы-даа апарган аныктарының бөлүүн чыып алгаш, чогаал теориязын, практиказын өөредип, башкылап турган. Тываның хоочун чогаалчыларының бирээзи С.С. Сүрүн-оолду

сактып бижир, чугаалаар чүве болза, хөйну бижир, төөгүүр апаар. Дыннап чоруурга, эң хөй сангыг калбак чогаал бижээн кижилер деп чугаалажыр чүве чорду. Ооң чогаалдары мурнунда турган эвилелдешкен, автономнуг республикаларда хамаанчок, даштыкы чурттарда

безин үнгүлээн. Моол, чех, поляк дылдарда безин бар болдур ийин.

Чогаалчы С.С. Сүрүн-оолдун дугайында эвээш эвес чүүлдерни хөй-хөй авторлар республиканың солун, сеткүүлдеринде бижип турар. Иван Келик-Сенги, Юрий Кюнзегеш, Александр Даржай болгаш өскелерниң-даа сактыышкынарын бо-ла номчуур кижилер чордум.

Ол чораан болза, бөдүүн, экииргек, кижизиг кижилер. Оон ыңай аңнап, диңнеп, шыдыраалаарыңга, бижардтаарыңга ынак. Күс келирге-ле, аңнап чоруп каар, агаарлап-селгүүс-тевишаан, олча-омактыг чанып кээрин каш-даа көргөк мен.

Кажан «Тываның аныктарындан» үнүп, комсомолдун Кызыл хооркомунун бир дугаар секретарыңга ажилдай бергеш, папка колдуктап алгаш, эртенниң-не мендилежир чан-биле мендилежил, ажилче бар чорумда: «Эки-дир оо, депшээн ышкажыл, эки ажилдаар-ла, чер кырыңга кижилер чаңгыс катап төруттүнер, чаңгыс чурттаар чүве дээн, ажил-даа белен эвес, эки кызар-ла» — деп ол менээ, күдээзинге, чагыт-дыр. Ол сөстөрү бо-ла чорааш черле утпас мен.

Шыны херек, багай эвес ажилдап келдим. Комсомол обкомунун инструкторунга, партия обкомунга-даа ажилдап чордум. ТР-ниң телевидение, радиокомитетинге үжен беш чыл беш ай

ажылдаан мен. Сураглыг чогаалчының үстүндө сөстөрү менээ кыйгы болуп чораанын утпас мен.

Түннелинде чамдык хомуданчыг чүүлдерге доктаар бодадым. Сураглыг кижилерниң аттары-биле суурлар, хоорайлар, кудумчулар аттарын адап, тураскаадып, мөңгөжидип турардыр. Чурттап турган бажың-балгадының чанында, ханада тураскаал самбыралар-даа бар-ла чүве-дир. Салим Сазыгович Сүрүн-оол барык бүгү назынында Кызылга өөренип, ажилдап, чурттап келди. Оон бажыңының даштында ханага тураскаал самбыраны азар, кадаар дээнден бээр үр болду, ол анаа чугаа болуп артып калган. Айтырыгың көдүрүп турза-даа, оон чүү-даа үнмээн. Чижээлээрге, сураглыг чогаалчы Сергей Вак-кисович Бүрбүнүң Кызылда чурттап турган бажыңының ханазында тураскаал самбыра-даа бар. Хайыракан суурнун кудумчунун адын ооң ады-биле адаан. Эске-даа чогаалчыларның ыңдыг болгай. Чоокта чаа сураглыг чогаалчы Юрий Шойдакович Кюнзегештин тураскаалын көрдүм. Тулган кылып каан чорду. Эске композиторларның, чогаалчылар, артистерниң база бар, эки чорду. А Салим Сазыговичниң кандыг деп бодаар силер? Сураглыг, алдар-аттыг, хоочун чогаалчы-дыр. Хөөрү аргажок хирлиг, бичии ыяш, багай тумбочказындан чурру барып дүшкен. Кижилер бодаарга, ону сегидер, экижидер арга бар ышкаш. Хамык ужур эвилелдээр херек. Чазактың-даа, Чогаалчылар эвилелиниң-даа талазындан ону база бодап көрзе. Салим Сүрүн-оол дээрге хоочун, алдар-аттыг, улустун чогаалчызы-дыр. Ону черле эде көөр үе келбээн бе?

Дарган-оол ЕНДАН, журналист, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы.

Онза байдалдар ямызы дыңнадып тур

ШАЛЫПКЫН АЖЫЛДАР

Тыва Республиканың Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдус халаптарын чайладыр ямызының бергени 2002 чылдың июль 29-тан август 5-ке чедир үеде шалыпкын ажилдарның неделя медээзинде айытканы болза:

Ниити байдал

Хууда секторга 3 өрт үнген, кижилер өлбээн, 1 кижилер качыгданан. Орук-транспортка 15 таварылга болган, 1 кижилер өлгөн, 12 кижилер каража-когаралга таварышкан. Криминалдыг байдалды алырга, 98 үлгедишкениге 2 кижилер өлгөн, 13 кижилер когаралга таварышкан.

Үер-халап байдалы

Республика девискээринде үер-халап байдалы улуг эвес, Би-Хемниң суг деңгели 255 см, Каа-Хемде — 466 см азы таарымчалыг бооп турар. Чурттакчылыг черлерни үер алып барымдаа чок. Барың кожууннарга улуг чаас чаар болза, биче хемнерниң суу тереннеп болур.

Арга-арыг өрт байдалы

Тываның гидрометеорология болгаш мониторинг төвүнүн медээзи-биле алырга, өрт айылы Эрзин кожуунда 3 класска, Кызыл кожуунда — 2, эске кожууннарда — 1 класска хамааржып турар.

2002 чылдың өрт өөскүүр үезинде ниитизи-биле 15625,8 гектар черге 390 өрт үнген, август 5-те 10253,1 гектарда 251 өрт хып турары илерээн.

Фитопатология байдалы

Көдээ ажил-агыг культураларын хоралакчылардан камгалаар талазы-биле ажилдар доозулган. Тараан картофель шөлдериниң 96 хуузу ажилдап кылган. Улуг-Хем, Би-Хем, Чөөн-Хемчик, Танды, Кызыл кожууннар, Кызыл хоорайның хууда сектору хоралакчыларга удур хемчеглерни чоруткан.

Электри хандырылгазының байдалы

Кызыл хоорайда электри хандырылгазы нормада. Бүгү кожууннарже электри энергиязын дамчыдып турар «Тывазерго» ААН-ниң медээзи-биле алырга, август 5-те Чадаана — Кызыл аразының 110 кВт күштүг электри шугумунга 10.00 шактан 17.00 шакка чедир электри дамчыдарын пландан дашкаар үзүктелдирери көрдүнгөн.

Кывар-чаар материалдар сөөртүлгезинде байдал

Тожу кожуунче 519 тонна дизель одаар чүүлүн сөөрткен (планның 38,6 хуузу). Тоора-Хемде 205,679, Ырбанда — 307,185, Кунгуртугда — 29,2, Мугур-Аксында — 74,628 дизель одаар чүүлүн чедирген. Тожу, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл кожууннарже одаар чүүл чедирер график күсеттинмейн турар. Эрзинде — 75, Мөңгүн-Тайгада — 51, Тожуда — 51 тонна далганы чедирген.

БУДУКТУ ХОЮТПАС, ЧҮГЛЕ ШЫННЫ БИЖИИР

РФ-тиң, ооң иштинде Тываның чамдык массалыг информация чепсектери ак чүвени карарты, а каразын агартыр бижир апарган чүве-дир. «Мөчүлери кочегаркаларга өрттедип турган» деп А. Филатенконун чүүлүн анаа хамаарыштыгыр болур. Үжен чылдар үезинде Тывага кочегаркалар ажилдап турган деп чүвени кайыны тып алган автор ийик 1940 чылга чедир Тывага чангыс-даа кочегарка турбаан чүве болгай, чүгле 1940

турдум. Ындыг албан-дужаалдарга үш чыл күш-ажыл стажтыг, 26 харлыг тургаш, ТАР-ның удуртукчуларының чоруткан репрессияларыңга канчап киржи бээр мен, «Үштүң» составыңга канчап кире бээр мен? Шиитпирли-биле медеглээрим болза: «Репрессияларга киришпээн мен. «Үштүң» составыңга кирбээн мен».

Бир материалга хамаарыштыр

А Салчак Калбакхөрекович Токаның салымынга хамаарыштыр чүл дизе, ону төөгү шиитпирлээр. Оон дугайында ол үениң ажилдакчызы кылдыр шиитпирлээр.

Ооң ажил-чорудулгазының, херектериниң дугайында эртемденнер, хөй-ниити ажилдакчылары, эске-даа авторлар хөйү-биле тодаргай бижээт. С. Токаны ооң салгакчылары камгалавайн турар, ону чангыс кижилер эвес, а коллективтиг езу-биле албан-дужаалдарга депшидип турган.

Дээрги Филатенконун бодалы ышкаш, С.К. Тока диктатор турбаан. С.Тока коллективтиг ажилдаарыңга шымныккан кижилер. Ол Тываның бирги удуртукчузун апаргаш, политиктиг болгаш экономиктиг харысалгалыг турган. Чамдык кижилерниң болгаш бүгү Тываның амыдыралчы чугула айтырылганын кажан-даа чааскаан шиитпир-левейн турган. Бүгү репрессияларын ооң дорт удуртулгазы-

биле, ооң чөпшээрели-биле үлгедип турган деп медеглээрге, шуут дүүшпес! Чижээ, 1952 чылдагы «Сут-Хөл херээн» көрээли. Ол үеде С.Тока Москвага, нийтилел эртемнериниң академиязының чыл хуусаалыг курузунга өөренип турган.

Бистиң Тываыстың чурттакчы чону ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң акы-дунмалышкы харам чок дузаламчызының ачызында, анаа даянып, көшкүн амыдыралдан сууржун амыдыралче шилчип, ыяш андазын-нарын сайзыраагый техникага солаан, эртем-билигни чедип алган. Республика аграр-индустриалдыг хөгжөөн, социал камгалал айтырылганын тодаргай болгаш план езугаар шиитпирлээн, тыва чонунун саны өскөн. Бо бүгү чүүлдерге С.К. Токаның ролю улуг. Төрөөн чонунун төлептиг олту деп адаан. Ол Тываны төөгүзүңге изин арттырган.

Ынчангаш бистиң төөгүвүстү соора угаар кижилер тыва чонун сагыш-сеткил байлаандан Салчак Калбакхөрекович Токаның адын балап шыдавас.

Үстүндө айтыккан чүүлде болгаш ында кириген барымдааларда кандыг-даа үлгезин чок. Шын орук — чырык болур, сирилээш холдуг бижикчилерниң саарык бодалдары төөгүнү балап шыдавас.

Номчукчуларга хүндүткел-биле, Хертек Амирбитовна АНЧИМАА-ТОКА, Валентин Георгиевич ТОКА.

“Чедер” курорт чеден харлаан ЫЛАП-ЛА ЧЕДИКСЕНЧИГ ЧЕР

(Төңгүзү. Эгези № 86
“Шында”).

Курортка эмнээшкин бир дугаарында 37-38 градус изиг малгаш-биле 8-15 минута иштинде чинденип эмнениринден эгелээр. Ону 8-9 удаа кылыр. Ол изиг малгашта натрийнин, магнийнин дустары, сульфиттер, микроэлементилер болгаш дириг микро-организмнер хей. Ындыг изиг малгашта эмнээшкиннин химиктиг, биологтуг болгаш еске-даа шынарлары бар. Малгашта бар витаминер (В, С, Д) организмни аарыгларга удур туржур аргазын күштелдирер, сөөктү, кешти быжыглаар, ыжык черлерни, балыг-бышкынны экиртир, чүстөрнү шимченгир, ээлгир чоруун экижидер, организмни чылыг ылгап үндүрер аргазын бедидер, дамырларнын болгаш тыныш органнын ажалдаарын экижидер, ол ышкаш сагыш-сеткилди оожургадып дыштандыраар.

Хөлдүң изиг суунга чыдып алгаш, чинденип эмненири база кол черни ээлеп турар. Бо эмнээшкинни изиг малгаш-биле эмненимес күнде чорудар болгаш оларны дес-дараалаштыр база-ла 8-9 катаптан эрттирбесе чогуур. Ындыг эмнээшкиннин түннелинде хан дамырларынын ажалы экижири, кижиниң кежи чымчаар, нерв системаларнын ажалы база экижири. Черле ынчаш бо ваннаның кижиниң организмге чедирер эки салдарлары дыка хей.

Ол чинээшкиннерден аңгыда, “душевая кафедра” дээр янзы-бүрү душка кирер эмнээшкиннер бар. Күш-культура, суйбаашкын, массаж-биле эмнээри, аржаан ижери дыштанып, эмненип турарларнын күзөөн шаа-биле ажаллап, эмненип болур аргалары дык.

САЙЗЫРАЛЫ, ӨЗҮЛДЕЗИ

Курортта чаа эмнелге корпунун тудуу шалыпкын чоруп турар. Аңаа бассейни, саунаы, душтуң бүгү хевирлерин тургузар. Шимчээшкин организмни аарыгларын эмнээр чаа хевирнин ванналары база турар. Косметика кабинети, фитобар база ажалдаар.

“Чедер” курорттуң бөгүнгү байдалын чугаалаарын мен 1995 чылдың октябрь үезинден эгелээр деп шийтирледим. Чогуна ол үеде курорттуң кол эмчиниге (ынчан Барыин-Хемчик кожуунун төп эмнелгезинин кол эмчизи турган) Савин Сан-

чатович Ондар томуйлаткан. Мен ол үени “Чедер” курортка оң мурнунда ажалдап турган кол эмчилерни бактаар дээш эвес, а курорттуң амгы бо үеде ажалдап, чурттап турарын өөренип көргөш, шилип алганымны баш бурунгаар чугаалап каайн.

Чаа ширбиш чаазы-биле ширбири дириг-ле болгай бис. Савин Санчатович база чаа черге келгеш, оң байдалын ханызы-биле өөренип көргөн. Курорт ынчан чүгле чайгы үеде ажалдап турган. Ол чайгы үеде шупту беш бөлүк дыштаныр. Бир бөлүктө-ле чүс ажыг кижилер. Курорттуң чүс ажалыны оларга (чайгы үеде) бараан бооп турган (ам курортта чайгы үеде 70 кижилер, а кышкы сезонда 55 кижилер доктаамал ажалдап турар).

С.С.Ондар бо курорттуң ажалын үндезини-биле ескертип, экижидеринин кол ооргазын, шимчедикчи болур (11 чыл ишинде туттунуп келгеш, доозулбаан) үш каът кышкы корпусту ажаллап дүргөн кириер дээш, кол күштү ынаар угландырган.

Оң түннелинде 13 чыл туттунуп келген кышкы корпус 1997 чылдың декабрь 20-де ажаллап кирген. Ол үеден эгелээш “Чедер” курорттуң ажал, амыдыралына үндезин ескерилгелер эгелээш.

Чаа кышкы корпустун ажаллаптынып эгелээни-биле курорт чайгы, кышкы сезоннарда катай чылда-ла 2000 ажыг кижини дыштандырып турар болу берген (1997 чылга чедир чүгле чайгы сезон ажалдап турган болгаш, 600 хире кижилер чылда курортка кирип ап турганын катап сагындырып каайн). А ам сезоннар аразында, чазын май айда база күзүн сентябрьда септелге кылып, чүгле ийи ай дыштаныкчылар хүлээп албайн турар болу берген. Оң кадында кышкы сезонда дыштанырга, дыштаныкчылар эвээш, кышкы корпустан үнемс чүве болганда, дыштаныкчыларнын хандырылгасы чайгы сезоннардан оранчок эки. Ынчалза-даа чай дөмей-ле чай-ла болгай, шөлээ-даа үези, хөлге-даа эштип, хүнге хурец-кызыл кылдыр дадыгып аарда-даа. Ынчангаш кайы үеде “Чедер” курортка дыштанып алырын дыштаныкчы кижилер боду шийтирлээр.

Бо берге үеде курорттуң акша хандырылгасы кезээде бергедээшкинде, ону харыялаар, дузлаар ужурулук черлерин курортка хамаарылгасы база ескерлип,

акшаның үези бадып, өртөктер доктаамал өзүп турар үеде ынча хей дыштаныкчыны (чылда 2000 ажыг кижилер диштывис) курорт негелдизинге дүүштүр чемгерип, хандырылырга чаа дузалал ажал-агыл черлерин, цехтерни ажалдаары эргежок чугула апарган. Аңаа ажалдаар кижилер, оран-сава, дериг-херексел база херек болгай. Ол айтырылганын ыяп-ла тургустунуп келирин Савин Санчатович билип, аңаа белеткенип-даа чораан. Ынчангаш ол бүгү айтырылганы кол эмчинин үезинде шийтирлеп шыдаанын “Чедер” курорттуң бөгүнгү байдалы бадыктап турар.

Бир-ле дугаарында дыштаныкчыларнын шынарлыг аш-чем-биле үзүк чок хандыраар дээш, мал азыраар дузалал ажал-агылны тургускан. Оң эгезин салып аар дээш орнажылга (бартер) аргазын ажаллап, ийи путевканы бир улуг инекке орнап турган. 1996 чылда бир кадарчыны ажалга хүлээп алган. Ынчан курорттуң дузалал ажал-агылы 4 саар инектен, 10 хире хой-өшкүден, 10 хавандан ажалын эгелээни ол. Дараазында чылын база-ла орнажылга аргазы-биле Кызылдың куш фабрикасындан 250 дагаа эккеп алганнар. Ынчалза-даа дагаа азыраары карылгалыг болган.

Бо хүннерде дузалал ажал-агылы кайра-хораа-биле четтелеттинген, мал кеминиң белеткелинин айтыры безин чурумчуп шийтирлеттинген. Ында ам 53 инекти (25-и саар), 100 хаванын ийи кадарчы, үш хаван ажаакчызы, үш саанчы ажаап-тежээп турар. Оң түннелинде курорт эйт болгаш сүт продуктулары-биле колдуунда боттары хандырттынып турар. 1998 чылда-ла сүт куньязын столовая чанынга ажалыкан.

Чем аймаанда кол черни хлеб-биле үзүктөл чок хандырылгасы ээлеп турар. 1996 чылдың чанында хлеб-булочка кылыгыларының цегин ажалыкан. Ында торттарны безин чагыг езугаар кылып турар. Хлеб быжыраар далганын ырак эвезте кожазы Сергей Шойгу аттыг ажал-агыл бүдүрүлгезинден (“Революцияның чалбыжы” совхоз турган) дугуржулга езугаар садып ап-даа, орнажыл, солчулга аргазы-биле-даа ап турарлар. Ол чорук кайыда талага ажалыг болуп турары чугаажок.

Чемге кыш, чай чок ногаа аймаа кирген турары чугула болгай. Ногаа өстүрер чылыг

черни 1997 чылда-ла ажалыкан. Чедерниң чогуу черлер дустуг болганындан ногаа тарыыр хөзүрүнү чер кырында хааржактарга аңгы ургааш, ногаа аймаан өстүрүп турар. Оң ийи ажалчыны чыл дургузунда дыштаныкчыларны ногаа аймаа-биле хандырып турары бо.

Курорттуң хеп чуур черин база-ла 1997 чылда ажалыкан. Оң мурнунда бүгү чуур хеп, чоорган аймаан Кызылче чорудуп турган. Ынчан олче база хей чарыгдал үнүп турганы билдингир.

Ол-ла чылын машиналыг дыштанып келгенерге эпиг кылдыр өртөктүг машина тургузар черни ажалыкан. Курорттуң ниити камгалал-таңныылдаашкынын оң бодунуң камгалал чери багай эвес карактап турар.

ОН СЕС ХОНУК ДУРГУЗУНДА...

Курортта культура-массалыг ажалдарны организастап тургусканынга онзагай доктаавас аргажок. Дыштанып келгенер он сес хонук ишинде чалгааравайн, ойнап-хөглеп, солун концерттерни көрүп, мөөрейлерге киржип турар. Дыштаныкчыларны чаа бөлүү кээрге-ле, бир дугаарында-ла, дыштанылганың байырлыг ажалдыгыны болур. Оң коллектив кежигүннери-биле таньыштыраар. Оюн-тоглаа, таньыжылга дыка солун болуп турарын дыштаныкчыларнын чугаазындан иле. 250 олуттуг клуб, бильярд, теннис залдары, библиотека, видео-клуб ажалдап турар.

Культура-массалыг ажалдарны оң организатору Алдынай Ооржак биле композитор Владимир Монгушович Серен билдигил удурутуп турар. Ниитизи-биле чалгаараар чай чок.

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ДӨЗҮ

“Чедер” курорттуң амыдыралында бөгүнгү бүгү-ле эки чүүлдерни үндезини ында ажалдап турар кижилерин ажалынга бедик харысалгалыгында, аңаа бердингенинде. Берге үеде коллективти билдигил удурутуп, ажалчынарнын акша-шалынын шаа-биле өстүрүп турар удуруткучу С.С.Ондарнын кызымаккай күш-ажылы-дыр.

С.С.Ондарнын өөнүң ишти Долзат Аракчаева Ак-Довуракка школа директорлап ажалдап турганынын соонда, Кызыл хоорайнын улус өөредилге килдингизге кээп ажалдааш, ам ол черниң удуруткучу апарган. Ондарларнын өг-бүлөзи ийи уруглуг.

Улуу Оксана — дээди эртемниг орус дыл башкызы, оглу Салим ТКУ-ну дооскан, хоорай судунуң суд приставы болуп ажалдап турар.

С.С.Ондар — хоочун спортчу. Шой көдүреринге республиканың шыырак дээн спортчуларынын санынга кирип келген. 1999 чылда аңаа “Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи” деп хүндүлүг атты тывыскаан.

Курорттуң өске эмчилери-биле таньыштырып көрейн. Валентина Доржуевна Ондар ам ийи чыл улаштыр ында терапевт эмчи болуп ажалдап турар. Эмнээшкин талазы-биле кол эмчинин оралакчызы. Галина Николаевна Савельева — хол-биле массаж кылыр эмчи. Олар мурнакчыларнын одуруунда. Шеф-поварлар Г.П.Харламова, А.С.Хомушкун, диетестра Г.И.Константинова, сестра-хозяйка Н.Н.Васильева оларнын ажалыжи макталдыг.

ТҮННЭЛ СӨС

Амгы үеде Чедер хөл аргажок сыыгаш, эрги эриктеринден оранчок ырай берген. Оң эм шынарлыг малгажын алыры безин бергедээн, ол малгаш эвээжээш. Хөлдү камгалаар дизе, чоокта чаага чедир олче агып кирип чыткан Оңгача хемнин суун ынаар кириери чугула. Кызыл — Эркин аразынын чазагыг оруун тудуп турган орук тудугулары Кур-Чер суурнуң чанында ол шалбаалыг шыкты кежир сай-довурак төп, чалдааш, оң кыры-биле асфальтылыг орукту чорудупканынын түннелинде, хөлче кирип чыткан эвээш-биче-даа бол, сүт моондакталган. Ол оруктуң кедээзинде шыктар шалбааланып, хөлчүгештер тыптып кээрининг дендектерин көргүзүп эгелээш. Чер иштинин суулары-биле хөлдү “чемгереринин” аргаларын өөренип көөр херек. ТР-ниң Бойдус камгалалынын болгаш экология талазы-биле комитети ук айтырыгны Чазак деннелинге чедир тургузары оң дорт хүлээлгези деп бодаар мен.

Чедер хөл дүвү чок далай эвес дээрин ожаап, ону камгалап арттырынып кичээнге ийи угландырып көрүнер, харысалгалыг даргалар.

Чкалов МАНДЫЫНЧЫ

Хоочун журналист;
Чогаалчылар эвилелинин
кежигүну.

Хуузунда малдыгларга

ХАВАННЫ КАНЧААР АЗЫРААРЫЛ?

Сөөлгү үеде чоннуң амыдыралын бедик деннелге тудары-биле малдыг болгаш мал тудар күзөлдүг кижилерге төрүүр мал садып алырынга акша дузаламчызын көргүзүп турары черле өөрүнчүг. Шынап-ла, акша дузаламчызы алыр харык-шинээ бар-ла болза, чүге кым-даа кижилер ону ажаллап, бодунга мал өстүрүп, ажы-төлүнүң келир үезин бодавазыл? Уениң аайының ескерилгени-биле чамдык кижилернин холу салдынып, малды канчаар малдап чорааны-даа уттундура бергени чадалчок. Ынчангаш амыдырал катап база чаазы-биле экижишкениңче уламчылап турар чүве болганда, мал тудар кижилерге моон-даа соңгаар арга-сүме-даа кылдыр ажаллаптырып бээри-биле дараазында чүүлдерни бараалгаттывыс. Мындыг сүмелер ылангыя аныяк өг-бүлелерге кончук ажалыг болуру чугаажок.

СЕМИРТИР ХАВАН ОЛДАРЫН ШИЛИРИ

Чүгле эки уксаалыг хаваннарнын оолдары коптук болгаш дүргөн өзүүчел болур. Садып ап тура, хаван оолдарынын мага-бодунуң тургузуунче кичээнге салып, ылаптап шилип алыр. Хаваннын эгин-моюн талазы ооргазындан чаптагар болбас ужурулук. А эмер хаван оглунуң херек кези мөзүгүр болза багай. Ол дээрге экижитпээн уксааларнын уржуундан болуп турар.

Оорга болгаш көп-белдирнин чамдык кезектери бедик үнелиг, хаваннын дурт-сыны күдүгүр

эвес, ол узун болгаш дорт болуру чугула. Күдүгүр дурт-сын хаваннын уксаазы багай дээрин айтып турары ол. Калбак ооргалыг болгаш оңгак быгынныг хаван оглу шала кырычал болур болгаш электен чаглангычал. Ишти шөртөгөр хаван оглунун эди сугузг, шынган эьтери кошкак, мага-бодунуң ниити тургузуу сула болур.

Кол-ла чүве хаван оглунун даванынче онза кичээнге ийи салыры чугула. Эки быжыг чүстөрлиг, кадык, мөгө даваннарлыг хаван тергини кылдыр кемгерип турда безин белең олурбас болур. А белең олурптары дээр-

ге-ле хаваннын даваннарнын чүс-сирилдеринин чагже шилчээш, кошкаанын илередип турары-дыр.

Чазын төрөөн хаван оолдары эң-не ажалыг. Оран-сава талазы-биле ынчан база элээн экижи бээр, чүге дээрге чылыг үеде хаван оглун бөдүүн кайрага тургузуп болур. Чугай, ыш хулү, кызыл порну тускай деспиге ургааш, хаван оглунуң кайрагынын иштинге доктаамал салып берип турарга эки. Ылангыя тараалыг кемнерни янзы-бүрү холумактар-биле кады берзе эки.

ӨСТҮР АЗЫРААР ҮЕЗИ

Хаван оолдарын 15-20 кило-

грамм дириг деңгизден 50-60 кг чедир өстүр азыраары семиртишкенин эң харысалгалыг үези болур. 4 айларнын дургузунда семиртишкенин эзулук үндезини тургустунганы ол деп билип алза эки. А ол айткан уениң сорулгасы болза чаг чыгыр бүгү сөөк биле шыңган эьтин долу өзүшкүнүн хандыраары болур. Бо үеде кемгерилгеге аргалыг болза чаа үнген оьтсиген, ылангыя чашпан, шагар-оьтту калбаа-биле ажаллаар херек. Чер оьттаар үезинде 4 ай дургузунда хаван оглунуң деңгизин 50-60 килограммга чыгаар-ла чедирип ап болур.

Хаван оолдарынын дириг деңгизи 40-50 кг чедер бээр, семиртир азыраарынын үези эгелээр. Ол үеде ээзи кижилериниң бүрү ногаа артынчыларын болгаш семиртилгениң кол чеми болур картошканы белеткеп алган турар ужурулук.

Эң эвээш кемни чарыгдап тургаш, эң хей деңгизин хавандан

алырда, оң кемгерилгезин шың организастаары чугула. Хаван оглунга витаминни болгаш минералдыг кемнерни доктаамал бээрден аңгыда, ук кемнерни оң амырап чирип чедип алыр херек. Чүге дээрге кемни амырап, холпактанып чириге, кем хайлыдырар бүдүмелдер хей ылгалып үнер болгаш кемнин ижинге, мага-ботка эки шингээринге дузалаар.

Аргалыг-ла болза хаваннарга картошканы хайндыргаш бээр. Картошка хайны бээр, чүгле ол бодун эвес, ону өске кемнер-биле холааш чиртир. Картошка хайндырган сугну хаванга ижиртип болбас, чүге дизе хоранууг болур. Сула, арбай, кукуруза далганын база олар-биле холаан чарбаларны дузааш бээр. Ак-тараа далганын аңгы дузавайн, а белең дузаан кемге холуп бээр. Шах мындыг арга-биле бистин хоочуннарлыгы хаванны азырап, амыдыралга ажаллап чораан.

Хүргүлек ОНДАР.

Студентилер-биле ужуражылга ШУПТУ КЕЛБЕЗЕ-ДАА...

Тыва Республиканың Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамызы республикадан дашкаар хоорайларда культура болгаш уран чүүл өөредилге черлеринде өөренип турар бүгү студентилер-биле ужуражылганы август 5-те Улусчу чогадылга бажыңыңа эрттирген.

Ужуражылга-хуралды ТР-ниң Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамызының сайыдының хүлээлгезин күөседип турар Виктор Оюнович Наксыл ажыткан. "Ужуражылганы эрттирип, студентилерни чыып турарывыстың кол чылдагааны — оларның амыдыралында тургустунуп турар ниити айтырыгларны тодарадып, кымнын кайда, кайы хире өөренип, чурттап чоруун билип алыры" — деп, сайыт хуралдың сорулгазын айыткан.

Шупту студентилер келбезде, тус-тус өөредилге черлеринден төлээлер бар: Чөөн-Сибирьниң күрүнениң культура болгаш уран чүүлүнүң, Санкт-Петербургтун күрүнениң театр уран чүүлүнүң академиялары, Алтайның күрүнениң культура институту, Кемеровонун күрүнениң культура уран чүүлүнүң академиясы, Ярославльдың күрүнениң театр институту база Красноярскниң күрүнениң музыка болгаш театр академиясы.

ТР-ниң Улусчу чогадылга төвүнүн килдис эргелекчизи Зоя Доржуевна Монгуш, ТР-ниң Культура яамызының кадрлар килдизиниң начальниги Урана Биче-ооловна Хертек, республиканың өөредилге черлеринин болгаш билиг бедидер төвүнүн директору Чечек Кызыл-ооловна Сарыхаа ук хуралга киришкен. "Өөредилге, амыдырал-биле-даа холбашкан айтырыгларны салынар, чижээлээрге, эң-ке хей студентилеривис Улан-Удэ хоорайда өөренип турар болганда, аңаа тускай автобустан-даа чүге чорудуп болбазыл" — деп, В.О.Наксыл чыылганнарны чугааже чалаары билек, Санкт-Петербургтун студентилери эң идепкейжи болуп, элээн айтырыгларны салганнар. Санкт-Петербургтун театр академиязын дыка хей атураглыг тыва артистерниң ужулунгун уязы деп болур. А бо студентилер-питержилерни чаңгыс-ла чыл болгаш В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының сценазындан танып алыр бис. Оларны студент чылдарның

сөөлгү байырлыг кежээзин Санкт-Петербургка бе азы Тывага эрттирер бис бе деп, айтырыг эң сонуургадып турар болду. Бир эвес тыва студияны диплом камгалалының оюн-шиизин көргүзери-биле Тываже чоргузуптар болза, дээди эртемниң дипломнарын төрөөн Тывазынга тыспыр.

База ол ышкаш сайытты-даа, театр уран чүүлүнүң студентилерин-даа дүвүредип турар кол айтырыг — өөредилге черлеринде тыва дыл өөредир педагог башкыларның чогу. Студентилер чүгле орус дыл кырында өөренип, белеткенип турарлар. Тывага ажылдап чедип келгеш, шиилерни төрөөн тыва дылынга бараалгадыр апаар. Белеткел чокка артистиң дылы-биле очулдуртунган сөзүглел көрүкчүлерге чок болбас, шынар чок апаар деп санап, В.О.Наксыл ол айтырыгны яамының болгаш тус академияның талазындан чугулага ап, доозукчу сөөлгү чылында черле шиитпирлээрин питержилерге аазаан.

Тыва дылды чүгле арыг билеринден аңгыда, уран чүүл талазы-биле дуржулгалыг педагог болза эки деп саналды Ярославльдың студентилери кириген. Чүге дизе, чыл бурунгаар оларже тыва башкыны чоруткан, ынчалза-даа театрда чок эвес болганындан шынарлыг ажыл чогултунмай барган. Шынар-ла, уран чүүл аңгы делегей, аңаа бараан болурунга салым-чаяан, сагыш-сеткил бердинишкини херек.

"Бистиң чаңгыскурсчулары-выс аразындан салым-чолун тыва берген студент өг-бүлелер бар. Ам бо хүннерде олар чаш уруглуг болурлар. Ажы-төлдүг эштеривисти ажылдап чедип келирге, чурттаар бажың-биле хандырар арга бар бе?" дээн амыдыралчы айтырыглар база тургустунуп турган. Ынчалза-даа бистиң чуртувуста бажың-балгат айтырыы мөңгө артып турарындан чаа дооскан кадрларны белен бажыңнар манавайн турар. Олар келгеш, ниити чуртталга бажыңнарынга чурттап, күш-ажылчы оруун эгелээрлер.

Оон ыңай Кемеровонун төлээзи баяннардан чорудуп бээрин дилээн. Чүдүлге, хамнаашкын, чоннуң чаңчылдарыңа хамаарышкан онаалгалар хей кээп турар. Ында ол талазы-биле литература көңүс чок болганындан студентилер ол оранчоктан Тывада ада-иезинче телефоннап, номнарны эккелдиртип ап турарлар.

Чүгле "5"-терге өөренип турар студентилерге материалдыг дузаны яамы көргүзөр бе дээрзин Алтайның культура институтундан студент айтырган. Харьызы: "Эки өөредилгелиг студентилерге төлээр тускай акша чок. Ынчалза-даа бир эвес студент эки өөренип, бодунун идепкейжизин көргүзүп турар болза, берге байдалдарда дузалажыр бис. Материалдыг дуза кылдыр". Маңаа хамаарыштыр студентилерге өөрүнчүг медээ — стипендия эзериниң дугайы. Моон мурнундагызы дег чаңгыс ном өртээ 230 рубльди 270-ге эккел каары эвес, езулуг өзер деп чугаалап болур. Тыва чоннуң национал хөгжүм херекселдерин болгаш Тыва дугайында барымдаалыг фильминиң чугула херек апаарын база-ла Чөөн Сибирь институтунун төлээзи чугаалаан.

Студентилер-биле ужуражылгага салдынган айтырыгларны чижеглей көөр болза, ыңдыг хевирлиг. Кайда бергелер чогулаан. Ылаңгыя студент амыдырал — чуртталгада бодунун туружун тып алырынче эштишкени-дир. Анык кижиниң келир үеже идегел-биле долдунган көрүжү орукка таваржып кээр бүгү-ле бергелерни ажып эртеринге күштү бээр. Хуралдың төңчүзүндө студентилер база ада-иелер ТР-ниң Культура болгаш национал херектер яамызынга өөрүп четтиргенин илереткенер. Чылдың-на чыгып, Кызылга ужуражылга-хуралдарны эрттирип турары — студентилер амыдыралынче ук яамының сагыш салышкыны-дыр.

Тываның уран чүүлүнүң келир үези — бөгүнгү студентилерге чурттун сайзыралыңа үлүүн кадып, алдар-аттыг артист болуп, хөгжүмчү хоочуннарывыстың изин базар дээрзинге идегел, өөредилгезинге чедишкени-нерни, бүгү-ле экини номчукчуларның мурнундан күздөдивис.

Тайгана ОЧУР.

ТААКПЫЛААШ ӨРТТЕНГЕН

Эрткен неделяда республика девискээринге чуртталга бажыңнарынга 3 өрт демделеттинген, оон когаралы 100 муң рубль болган.

Август 3-түн хүнүндө 22 шак үезинде Кызыл хоорайда Красноармейская 121 дугаар бажыңның верандазы хып үнген. Бажыңның ээзи Ч.Монгуш эзирик таакпылап чыткаш өрттү бол-

дурган. Мага-боду 60 хуу өрттенген бажың эезин эмнелгеде чыттырган.

Август 2-ден 3 дүнезинде Чеди-Хөл кожуунун "Хөлчүк" совхозунда Малчын кудумчузунун 9 дугаар бажыңның даштыңга турган 2001 чылда үндүргөн УАЗ-4523 маркалыг автомашина билдинмес чылдагаан-биле өрттенген. Буруулуг кижини

илередири-биле истелге чоруп турар.

Август 4-те берген дыңнадыг-биле алырга, республика иштинде 1048 гектар шөлду шыва алган 8 арга-арыг өрттери ам-даа хып чыдар. Оларны эң хейү Кая-Хем болгаш Тес-Хем кожууннарда.

Чойганай САНЧЫТ.

Иштики херектер албанының улуг лейтенантызы.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢЕР-БИЛЕ

Мээң эргим, ынак авам Салбакай Могаевна КУУЛАР август 13-те 40 харлаар. Ол Чадаана хоорайда кожуун эмнелгезиниң кезер салбырында эмчи сестразы бооп ажылдап чоруур. Төрүттүнген хүнүн таварыштыр улуг-улуг чедишкенинерни, кан дег кадыкшылды, бистиң аравыска ам-даа ачы-буянныг чөлөңгиживис, Айывыс, Хүнүвүс бооп чурттаарыңың сеткилимниң ханызындан күздөм, эргим Авай!



Биробиджан хоорайда кызыгаар шериниң солдады, оглу Руслан КУУЛАР.

ЮБИЛЕЙИҢЕР-БИЛЕ, АВАЙ, АЧАЙ!

Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл сумузунда ажылдап, чурттап чоруур бистиң ада-иевис Вера Шыраповна, Сергей Соданович ХЕРТЕКТЕРНИҢ кады чурттаанындан бээр 30 чылы.

Кайызының-даа 50 харлаан юбилейин таварыштыр ававыска, ачавыска, кырган-ававыска, кырган-ачавыска кан дег кадыкшылды, аас-кежики, узун назынны база ажыл-ижинге улуг чедишкенинерни ажы-төлүнүң мурнундан күздөдивис.

Уруглары Сайлык, Сайлан, оолдары Саир, Самир, Сережа, кенни Шончалай, күдээлери Сылдыс, Аяс, уйнуктары Чингис, Алина, Саглаш, Чимит, Ай-Херел.



СУГДА ӨРШЭЭЛ ЧОК

Биче хемчээлдиг судноларга Тыва Республиканың күрүне инспекциязының (БСКИ) база Күркостатистиканың чартык чылдың үчөдун езууга республикага 11 хамааты сугга дүжүп, амы-тынындан чарылган.

Судноларга күринспекциязының ажылдакчыларының чамдык түңнелдерин үндүрерге мындыг. Бирээде, бо чазын база чайын Чер бөмбүрээниң кырының агаар-бойдузу элээн чылып, температура мурнуку чылдардан ыракта бедик болуп турарын тускай эртемниглерниң демделгезин таварылга эвес. Ынчангаш чон сугга хей эштир ужурга таварышкан. Ийиде, чамдык хамаатылар амы-тынынга боттары четтинип, сугже халып өлүрүнүң ийи таварылгазы апрель айда болган, оларын бирээзи апрель 26-да шурай берген, ийигизи Улуг-Хемче май эгезинде көвүрүгден шурап өлгени-биле оон мөчүзү безин мынчага ты-вылбаан. Үште, эзирик эштип тургаш, амы-тынындан чарып чоруктар элбек Геннадий Горин, 15 харлыг Ая Иргит база апрель 30-де 40 хар ажа берген билдинмес хамааты олар Улуг-Хемге дүшкенер. Дөртте, ада-

ие, улуг улустун чогуур хайгаарал, кичээнге чогу-биле сугга дүжүп өлүп турарлар база бар: Каа-Хем кожуунун Ильинка суурга бир хар чеди айлык Азлита Дагба сугга дүшкен, үштен беш хар чедир назылыглар Ролан Монгуш, Арбак Ооржак олар Чөөн-Хемчик кожуунун Хорум-Даг суурунун "Хүнчүгеш" ясли-садингге, Белек Комбу база Шолбан Сундуй Элегес биле Хөлчүк хемнерге дүшкени дыкала хомуданчыг.

Кызыл кожуунун Каа-Хем суурунун үстүнге ортулукка ийи хонук ажыр ымыраа-сээкке тутуруп, элээртей бергеш, Улуг-Хемни дедир эштип кежеринден дидинмээн хамаатының амы-тынын биче хемчээлдиг судноларга күринспекцияның ажылдакчылары камгалап, чогуур дузаны чедирген.

Ынчангаш суг-далай, хөөл-бектерге улуг кичээнгеилг болурунче республиканың бүгү чурттакчыларыңа база катап дыңнадып, уруг-дарыгның чогуур хайгааралын күштелдирерин күрүне инспекциязы сагындырып тур.

БСКИ-ниң парлалга бөлүү.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал-политика яамызы хей чылдарда Бүрениң бажың-интернадының кол эмчизинге, директорунга ажылдап келген күш-ажылдың хоочуну Уйну-оол Дүлүшович Чамзырынның кадайы, Бүрениң бажың интернадының амгы директору Юлия Уйну-ооловна Мижиттин иези

Екатерина Дордумовна
ЧАМЗЫРЫННЫҢ

мөчээни-биле ханы кажыыдалды илередип тур.

Бүрениң психоневрология бажың-интернадының коллективи күш-ажылдың хоочуну Уйну-оол Дүлүшович Чамзырынның кадайы болгаш директору Юлия Уйну-ооловна Мижиттин иези

Екатерина Дордумовна
ЧАМЗЫРЫННЫҢ

мөчээни-биле ханы кажыыдалды илередип тур.

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К.Сат,
Е.Монгуш, Ч.Монгуш, А.Монгуш, С.Хертек,
Т.Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторунун оралакчызы — 3-33-91.

КИДИСТЕР: Нийтиел-политиктиг килдиз — 3-39-15, кедээ ажыл-агый килдиз — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдиз — 1-03-88, чагаа килдиз — 1-03-87, улуттур болгаш медээлер килдизтери — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрээл болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама.

Тираж 6018.
Чагыг 87.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүртүкелениң Тыва девискээр эргелелинге бүртүкелтигген.

Бүртүкелтирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркөмидениң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш еске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылыаар.